

*Дюшекеева Айзада Кубанычбековна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: aduishekeeva570@gmail.com*

**МЕДИЦИНАЛЫК АДИСТИКТЕР ҮЧҮН ЛАТЫНЧА-КЫРГЫЗЧА
ОКУУ СӨЗДҮК-МИНИМУМун ТҮЗҮҮНҮН ПРИНЦИПТЕРИ**

*Дюшекеева Айзада Кубанычбековна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: aduishekeeva570@gmail.com*

**ПРИНЦИПЫ СОСТАВЛЕНИЯ ЛАТИНСКО-КЫРГЫЗСКОГО УЧЕБНОГО
СЛОВАРЯ-МИНИМУМА ДЛЯ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ**

*Diushekeeva Aizada Kubanychbekovna,
Graduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: aduishekeeva570@gmail.com*

**PRINCIPLES OF THE LATIN-KYRGYZ EDUCATIONAL DICTIONARY-MINIMUM
COMPILATION FOR MEDICAL SPECIALTIES**

Аннотация: Макалада лексикографиянын негизги түшүнүктөрүнүн бири «лексикалык минимум» каралат. Ар кандай лексикографиялык булактардан алынган маалыматтарга таянып, автор бул сөзгө түрдүү аныктамаларды берет. Түшүндүрмө жана терминологиялык сөздүктөрдүн негизинде «лексикалык минимумдун» негизги өзгөчөлүктөрү түшүндүрүлөт. Изилдөө көрсөткөндөй, ар кандай сөздүк, сөз курамынын түрүнө жараша, ар кандай жолдор менен топтолот. Сөздүккө киргизиле турган сөз бирдиктерин тандоодо түзүүчү сөздүктүн максатын эске алышы керек.

Аннотация: В данной статье описывается одна из основных концепций лексикографии «лексический минимум». Основываясь на различные лексикографические источники, автор дает разные определения этого термина. На основе толкового и терминологического словаря объясняются основные характеристики «лексического минимума». Согласно исследованию любой словарь сгруппирован по-разному в зависимости от типа словарного состава. При выборе лексических единиц, которые будут включены в словарь, составитель должен учитывать назначение словаря.

Annotation: *This article describes one of the main concepts of lexicography "lexical minimum". Based on various lexicographic sources, the author gives different definitions of this term. On the basis of an explanatory and terminological dictionary, the main characteristics of the "lexical minimum" are explained. According to the study, any dictionary is grouped differently depending on the type of vocabulary. When choosing lexical units to be included in the dictionary, the compiler must take into account the purpose of the dictionary.*

Түйүндүү сөздөр: *лексикалык минимум, латын тили, лексикалык бирдиктерди тандоо критерийлери, медициналык терминология, лексика.*

Ключевые слова: *лексический минимум, латинский язык, критерии отбора лексических единиц, медицинская терминология, лексика.*

Key words: *lexical minimum, Latin language, criteria for the selection of lexical units, medical terminology, vocabulary.*

Киришүү. Билим берүү, коомдун социалдык түзүлүшүнүн бир бөлүгү сыяктуу, социалдык институт катары каралат. Билим берүүнүн мазмуну коомдун ал абалын, бир абалдан экинчи абалга өтүп тургандыгын чагылдырып турат. Азыркы учурда бул ХХ кылымдагы индустриалдуу коомдон ХХI кылымдын постиндустриалдуу, маалыматтык коомго өткөндүгү менен белгиленет [1, 4-б.].

Акыркы мезгилдеги илимий-техникалык билимдин тез өнүгүшү азыркы тилдердеги сөздөрдүн 90 пайыздан ашыгы атайын лексика экендигинен көрүнүп турат. Азыркы учурда билимдин көпчүлүк тармактарында орус, англис жана башка өнүккөн тилдердин атайын лексикасы илимдин заманбап деңгээлине жана практика талаптарына жооп бере турган тартиптүү системаны билдирбейт. Ар кандай терминдердин формаларынын бири-бирине дал келиши, терминдердин ар кандай чечмелениши, көптөгөн түшүнүктөрдүн так аныкталбагандыгы, терминдерди түзүүнүн илимий жактан

негизделген жалпы принциптеринин жана конкреттүү оптималдуу моделдеринин жоктугу сыяктуу көрүнүштөр кеңири жайылган.

Адистештирилген лексиканы түзүү адистердин ортосундагы өз ара түшүнүшүү, илимий-техникалык кадрларды даярдоо, илимий, өндүрүштүк жана маалымдама адабияттарды басып чыгаруу, пландаштыруу жана эсепке алуу, эл аралык илимий жана экономикалык байланыштарды өнүктүрүү, маалымат алуу жана алмашуу, автоматташтырылган системаларды иштеп чыгуу үчүн чоң мааниге ээ. Атайын лексиканы колдонуу илимий изилдөөлөрдү, өндүрүштү жана башкарууну компьютерлештирүүнүн заманбап доорунда өзгөчө мааниге ээ. Терминологияны уюштуруу процессинин эки негизги кадамы – инвентаризациялоо (терминдерди издөө, тандоо жана сүрөттөө) жана нормалдаштыруу (сөздүк аныктамаларын, терминдердин мазмунун жана формасын колдонуу). Колдонуудагы сөздүк аныктамалар эки тилдүү сөздүктөрдү түзүүдө ар кандай тилдердеги түшүнүктөрдү жана системаларды шайкеш келтирүү үчүн ишенимдүү негиз боло алат.

Терминологиялык лексикографиянын көп сандаган маселелеринин арасында сөздүк түзүү ыкмаларын, принциптерин жана конкреттүү технологияларын иштеп чыгуу маанилүү роль ойнойт. Медицина тармагындагы эл аралык байланыштарды кеңейтүү, дарыгерлердин кесиптик тил алмашуу чөйрөсү, медициналык маалымат алмашууну активдештирүү жана медициналык адабияттардын тынымсыз агымы медициналык латынча – кыргызча окуу сөздүгүн даярдоо милдетин койду.

Изилдөөнүн максаты. Медициналык адистиктердин 1-курсунун студенттери үчүн кесиптик багыттын лексикалык минимумун түзүү. Сөздүк-минимум латын тилин окутуу программасынын лексикалык компонентин чагылдырууга жана дифференциациялоочу, окутуучу, системалоочу, нормативдик функцияларын аткарууга тийиш.

Изилдөөнүн методу. Лексикалык көндүмдөргө байланыштуу теориялык тыянактардын негизинде изилдөөнүн максаттарына

жана милдеттерине ылайык теориялык талдоо жана жалпылоо, себеп-натыйжа байланыштарын иликтөө жана тестирилөө ыкмалары тандалып алынган.

Негизги мазмуну. Терминологиялык гармонизациянын негизги шарттарынын бири жеке терминдердин ортосунда эмес, бүтүндөй терминологиялык системалардын ортосунда дал келүүлөрдү аныктоо болуп саналат. Ошол эле учурда, салыштырма талдоодо улуттук терминологиялык системалар канчалык көп колдонулса, концептуалдык иштеп чыгуу жана конкреттештирүү, түшүнүк системаларын жана улуттук терминологиялык системаларды өнүктүрүү үчүн потенциал ошончолук чоң болот. Гармонизация төмөнкү кадамдарды камтыйт:

- улуттук терминдерди жана термин системаларын системалуу салыштыруу;
- салыштырылуучу улуттук терминологияларда чагылдырылган түшүнүктөрдү классификациялоо схемасын иштеп чыгуу;
- эл аралык аныктамаларды түзүү, тактоо жана алардын улуттук аныктамаларынын негизинде тууралоо;
- эквиваленттүү улуттук терминдерди так түшүнүү жана колдонуу.

Медициналык жогорку окуу жайында «латын тили» сабагын окутуу 1-курста жүргүзүлөт. Келечектеги дарыгерлерди окутуу үчүн М.Н. Чернявскийдин китептери пайдаланылат, алардын ичинен 4 окуу китеби милдеттүү түрдө окутулат. Негизги окуу китептери программада каралган көндүмдөрдү өнүктүрүү үчүн атайын лексика менен толук каныкпагандыктан кошумча окуу куралдарын колдонуунун объективдүү зарылчылыгы бар жана мугалимдер кошумча адабиятты өз каалоосу боюнча колдоно алат. Бирок, окуу куралдарынын ар түрдүүлүгү жана ар тараптуулугу студенттердин окуу-кесиптик ишмердүүлүгүн жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон көлөмдө адистештирилген лексиканы топтоого кепилдик бербейт. Ошондуктан, латын тилин максаттуу окутуунун алкагында атайын лексиканы изилдөөгө өзгөчө маани берилип жаткандыгын эске алып, лекси-

калык материалды тандоодо олуттуу көңүл бурулушу керектигин тактап алуу абзел.

«Методикалык терминдердин жана түшүнүктөрдүн жаңы сөздүгүндө» лексикалык минимумга төмөнкүдөй аныктама берилген: «Окуучулардын белгилүү бир окуу мезгилинде өздөштүрүшү керек болгон лексикалык бирдиктер. Лексикалык минимумдун сандык жана сапаттык курамы окуу максаттарына, окутуунун баскычына жана тилди үйрөнүүгө бөлүнгөн окуу сааттарынын санына жараша болот» [2, 121-б.]. Ал эми Н.А. Муравьев жана М.Ю. Ольшевская лексикалык минимумдун төмөнкү аныктамасын сунушташат: «...коммуникативдик, статистикалык же аралаш критерийлерди эске алуу менен тилдин лексикалык курамын кол менен же автоматтык ыкма менен минималдаштыруу процессинде алынган лексиканын тизмеси» [3, 79-б.].

Жогорудагы аныктамаларды эске алуу менен лексикалык минимумдун негизги критерийлерин аныктоого болот:

- окутуунун белгилүү бир этабына көңүл буруу;
- сөздүктүн курамына белгилүү этапта өздөштүрүлүүгө тийиш болгон лексикалык бирдиктерди киргизүү;
- лексикалык минимумду түзүү лексиканы кылдат тандоонун жана белгилүү критерийлерге ылайык сөздүк курамды минималдаштыруунун натыйжасында мүмкүн болот;
- лексикалык минимумдун лингводидактикалык мүнөзү.

Лексикалык минимумдар, аты айтып тургандай, чет тилин үйрөнүүчүлөргө окуу максаттарына жетүү үчүн өздөштүрүү керек болгон лексиканы үйрөтүү үчүн колдонулат. Окуу лексикалык минимумдардын саны көп, алардын мүнөзү жана көлөмү окутуунун максатына жана баскычына жараша өзгөрүп турат.

Лексикалык минимумду түзүүнүн ыкмалары ар кандай болушу мүмкүн: коммуникативдик, статистикалык жана аралаш. Коммуникативдик ыкма менен түзүүчү лексикалык минимумга лексиканы тандоодо түзүүчүлөр субъективдүү же тематикалык

коммуникативдик критерийлерге басым жасашат. Статистикалык критерийлерге корпустагы айрым сөздөрдүн колдонуу жыштыгы, сөз дисперсиясы, сөздөрдүн айкалышы ж.б. кирет. Ал эми аралашыкманын лексикалык минимумдарын түзүүдө статистикалык да, коммуникативдик да ыкмалар колдонулат.

Латынча-кыргызча окуу лексикалык минимумун түзүүдө төмөндөгүлөр эске алынган:

- маалымат булагы болуп окутуучуларынын көпчүлүгү пайдаланган М.Н. Чернявскийдин окуу китептеринин тексттери саналат;

- максатына ылайык, сөздөрдүн тизмеси медициналык адистиктердин 1-курсунун студенттери үчүн кесиптик багыттын окуу лексикалык минимумун түзүп, окутуунун негизги деңгээлине ылайык латын тилин окутуу программасынын лексикалык компонентин чагылдырышы керек;

- лексикалык минимум дифференциациялоочу, окутуучу, системалаштыруучу жана нормативдик функцияларды аткарууга багытталган;

- лексикалык минимумдун сөздүк бирдиги лексема болуп саналат.

Сөз тандоо критерийлери ар кандай лексикалык минимумдарды түзүүчүлөр туш болгон негизги көйгөй болуп саналат. Бул маселеге ушул көйгөйгө арналган бардык эмгектердин авторлору кайрылышат. Көпчүлүк авторлор өздөштүрүлө турган лексиканы тандоо критерийлеринин конкреттүү окуу шарттарына жана максаттарына көз карандылыгын белгилешет [4, 51-б.]. Лексикалык минимум профессионалдык жактан эң ылайыктуу лексикалык бирдиктерди камтышы керек, демек, адистештирилген лексикалык минимумду, же профессионалдык байланыштын лексикалык минимумун түзүү жөнүндө сөз кылууга болот. «Терминологиялык минимум» жана «кесиптик баарлашуунун лексикалык минимуму» түшүнүктөрүн айырмалоо маанилүү. О.А. Ильина белгилегендей, «терминологиялык минимум белгилүү бир илимдин концептуалдык

аппаратын сүрөттөөгө багытталган, ал эми лексикалык минимум адистиктин тилинин терминологиялык талаасын гана камтыбастан, ушул чөйрөдөгү эң көп талап кылынган лексиканы аныктоого тийиш» [5, 4-б.]. Ошондуктан, кесиптик баарлашуунун лексикалык минимуму кесиптик коммуникация чөйрөсүндө эң көп талап кылынган лексикалык бирдиктерди камтышы керек жана адистиктин тилинин терминологиялык талаасынын лексикалык өзөгүн гана камтыбастан, бул чөйрөдө эң көп талап кылынган лексиканы көрсөтүүгө тийиш.

Корутунду. Билим берүү, коомдун социалдык түзүлүшүнүн бир бөлүгү сыяктуу, социалдык институт катары каралат. Билим берүүнүн мазмуну коомдун ал абалын, бир абалдан экинчи абалга өтүп тургандыгын чагылдырып турат. Азыркы учурда бул ХХ кылымдагы индустриалдуу коомдон ХХI кылымдын постиндустриалдуу, маалыматтык коомго өткөндүгү менен белгиленет. Окуу лексикалык минимум лингводидактикалык максатта лексиканы андан ары уюштуруу үчүн изилдөө материалы болуп саналат жана ушуга байланыштуу анын негизги функциялары дифференциациялоочу, окутуучу, системалаштыруучу жана нормативдик болуп саналат. Анын дифференциациялоочу функциясы лексиканы тандоо принцибине шайкеш келип, окутуучулардын жана студенттердин көңүлүн алардын окуу жана кесиптик ишмердүүлүгүнө тиешелүү конкреттүү лексикага буруудан турат. Ал эми окутуучу функциясы анын лингводидактикалык багытында көрсөтүлөт. Лексикалык минимумдун системалаштыруучу милдети студенттердин терминологиялык система жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу болуп саналат. Лексикалык минимумдун нормативдик функциясы студенттердин билим деңгээлин көзөмөлдөө үчүн лингводидактикалык тестирлөөнүн компоненти катары анын потенциалдуу колдонулушу менен байланышкан.

Адабияттар:

1. Жумашова Г.С., Арстанов С.А. Заманбап билим берүүнүн баалуулуктары // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2022. – №2 (57). – С. 3-8.
2. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
3. Муравьев Н.А., Ольшевская М.Ю. Подходы к составлению лексических минимумов в России и за рубежом: проблемы и перспективы // Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2019. – № 1. – Т. 17. – С. 78–89.
4. Костомаров В.Г. Принципы отбора лексического минимума // Русский язык в национальной школе. – 1963. – № 1. – С. 41–59.
5. Ильина О.А. Лексический минимум по языку специальности «Робототехника» как основа формирования лингвокоммуникативной компетенции иностранных магистрантов // Гуманитарный вестник. – 2013. – Вып. 2 (4).

Рецензиялаган:
Рысбаев С.К.,
КББАнын мүчө-корреспонденти,
педагогика илимдеринин доктору, профессор